

THE CENTRE OF CHURCH STUDIES

SAINT EMPEROR CONSTANTINE AND CHRISTIANITY

VOLUME I

**International Conference
Commemorating the 1700th Anniversary of the Edict of Milan
31 May – 2 June 2013**

**Editor
Prof. Dragiša Bojović, Ph.D.**

Niš, 2013.

ЦЕНТАР ЗА ЦРКВЕНЕ СТУДИЈЕ

СВЕТИ ЦАР КОНСТАНТИН И ХРИШЋАНСТВО

ТОМ I

Међународни научни скуп поводом 1700. годишњице Миланског едикта
31. мај – 2. јун 2013.

Уредник
проф. др Драгиша Бојовић

Ниш, 2013.

Александар Узелац

Историјски институт, Београд, Србија

e-mail: alexuzelac@sbb.rs

Бојана Радовановић

Историјски институт, Београд, Србија

e-mail: bojanab@gmail.com

ЦРКВЕНА И СВЕТОВНА ПОЛИТИКА КРАЉА МИЛУТИНА ПРЕМА ЗАПАДНИМ СИЛАМА ПОЧЕТКОМ XIV ВЕКА - НЕКОЛИКО НОВИХ ЗАПАЖАЊА

Апстракт: Преговори краља Стефана Уроша II Милутина (1282-1321) са папом Климентом V (1305-1314) и Карлом од Валоа, братом француског краља Филипа IV, довели су Србију у фокус политике западне Европе према Леванту. Немањићка држава нашла је тада своје истакнуто место у Карловим плановима за покретање новог крсташиког похода и освајање Константинопоља. У овом тексту пажња је посвећена мало познатим и недовољно разјашњеним детаљима ових преговора, мотивационим чиниоцима који су до њих довели, као и представљању оних података из извора који до сада нису добили заслужено место у историјској науци.

Кључне речи: Стефан Урош II Милутин, Климент V, Карло од Валоа, Стефан Драгутин, *Descriptio Europae Orientalis*, 1308, црквена унија, крсташики поход

Преговори краља Милутина са Карлом од Валоа и Климентом V

Почеци левантинске политике Карла од Валоа могу се сместити у 1301. годину, када је он, ступивши у брак са Катарином де Куртене, унуком последњег латинског цара Балдуина II, стекао права на цариградску круну. Око његових планова за освајање града на Босфору и обнову Латинског царства, временом се окупило читав низ савезника. Најснажнију подршку пружио је папа Климент V, превасходно заинтересован да наметне супрематију римске цркве источним хришћанима¹. Осим што је активно подстицао друге владаре да подрже Карлове амбиције, папа је наложио прикупљање крсташиког десетка од кога би се финансирао поход на Константинополь, а 3. јуна 1307. године

¹ О левантинској политици Климента V и Карла од Валоа: Petit 1900, 89-126; Mollat 1912, 27-36; Setton 1976, 140sq; Housley 1986, 9-17; Menache 1998, 101-121; Николов 2006, 40-49. О њиховим преговорима са Милутином: Пурковић 1934, 6-18; ИСН I, 456-459. (С. Ђирковић); Антоновић 2005, 126-129; Антоновић 2007, 20sq

формално је екскомуницирао византијског цара Андроника II². Захваљујући споразуму који је Карлов опуномоћеник Тибо од Сепоа (*Thibaut de Cérouy*)³ склопио 19. децембра 1306. са представницима Млетачке републике, за предстојећу експедицију била је обезбеђена и подршка моћне флоте Серенисиме⁴. Током лета 1307. Године, најамничка Каталанска компанија која је под својом контролом држала велики део Македоније и претходно била у служби Андроника II, признала је формално Карла од Валоа за господара⁵. Француски принц је нашао помагаче и међу Ромејима, па и представницима православне цркве. Заповедник Солуна, Јован Мономах, и гувернер Лидије Константин Либидарис, заклели су му се на верност и ставили под његову заштиту⁶, док је поборник црквене уније, митрополит Хадријанопоља Теоктист, нешто касније отпутовао у Француску о његовом трошку⁷. Један од најважнијих савезника на истоку, уједно и последњи који се прикључио овој шароликој коалицији, био је српски владар Стефан Урош II Милутин.

Милутиново приближавање западу отпочело је августа 1306. године, споразумом са анжујским принцем Филипом Тарентским, титуларним принцепсом Ахаже, деспотом Романије и господарем Албаније⁸. Садржај тадашњих разговора није познат, али се он несумњиво тицао похода против Византије у коме је требало да учествује и Филип, сродник Карла од Валоа⁹. Крајем 1307. године, Тибо од Сепоа допутовао је из Венеције у Грчку, да би преузео предводништво над Каталанском компанијом¹⁰. Тада су, чини се, успостављени и први директни контакти између српске стране и Карлових представника. У *Књизи издатака* Тибое од Сепоа, изузетном документу који показује баснословну величину трошкова Карлове левантинске авантуре, остало је записано да су гласници из *Есклавоније* добили на поклон две скupoцене тканине и два пехара укупне вредности 120 париских ливри и 32 сола¹¹.

Реч је била о двојици Милутинових изасланика, Дубровчанину Марку Лукарићу и Которанину Трифуну Михајловићу, који су се почетком 1308. године запутили у Француску. Приспевши на свој циљ, они су се најпре састали са папом Климентом V и предали му писмо српског владара. Сусрет се, вероватно, одиграо у Поатјеу, где је папа често боравио пре свог пресељења у

² Mollat 1912, 34; Housley 1986, 12-13; Menache 1998, 119-120.

³ О Тибоу од Сепоа, ситном племићу из Пикардије који се винуо до високог положаја у Карловој служби, као и његовом значају у левантинској политици западних сила, види: Petit 1897, 224-239.

⁴ *Diplomaticum*, 48-53, no. 27; Petit 1900, 106-107.

⁵ Rubió i Lluch 2001, 42, no. 34; cf. Ramon Muntaner, 448, cap. 236.

⁶ Moranvillé 1890, 82-85; Laiou 1972, 341-343.

⁷ Moranvillé 1890, 77; Laurent 1953, 187-196; Laiou 1972, 216-217.

⁸ *Acta Albaniae I*, 171-172, no. 580-581; Пурковић 1934, 7-8; Марјановић-Душанић 2007, 221-23.

⁹ Антоновић 2007, 21.

¹⁰ Тибо од Сепоа је још увек боравио у Венецији током августа 1307., када се сусрео са Марком Полом, који му је том приликом уручио примерак свог дела, уједно најстарији данас сачувани рукопис *Милиона*, Yule – Cordier 1903, 68-69.

¹¹ *Item, aus ij messagers d'Esclavonie pour ij draps et ij hanas vjxx l. xxxij s.p. forz*, Moranvillé 1890, 76.

Авињон¹². Изасланици су потом отишли Карлу Валоа и са њим, у име свог суверена, 27. марта 1308. године, потписали споразум у опатији Лис, крај Мелена (*apud abbatiam de Lilio, prope Meledunum*)¹³. Склапању споразума присуствовало је више истакнутих личности, међу којима и Луј од Евреа, брат Филипа IV и Карла од Валоа. Уговорне стране су се обавезале на пријатељство и узајамну подршку у рату против Византије и других непријатеља, осим у случају Милутиновог евентуалног сукоба са Филипом Тарентским. Милутин је том приликом добио потврду поседа које је раније стекао од Византије, а можда су му обећана и одређена територијална проширења¹⁴. Српски посланици су понудили руку Милутинове ћерке Царице (*Zariza*), рођене из краткотрајног брака са угарском принцезом Јелисаветом, за Карловог млађег сина, будућег Карла од Аленсона. У случају склапања брака било је предвиђено да принцева пређе у римокатоличку веру¹⁵.

Узвратно Карлово посланство је потом кренуло за Србију ради ратификације уговора. На челу мисије био је каноник Гастена Жан де Монлисон (*Jehan de Montluçon*). Пратили су га подјакон Шартра Пјер Ле Риш, Млечанин Пјетро Квирини, као и Дубровчанин Марко Лукарић, који је у међувремену можда прешао у службу Карла Валоа¹⁶. Укупни трошкови овог посланства за новац, коње, опрему и одећу износили су 413 париских ливри, 4 сола и 8 денарија, како се то може видети из *Књиге издатака Тибоа од Сепоа*¹⁷. Уговор је ратификован 25. јула 1308. године у краљевим шаторима крај Голикелана (*Goliqueline*), још увек неубицираног локалитета¹⁸.

Након посланства Карла од Валоа, Немањићку државу је посетила још једна делегација из западне Европе. Првог априла 1308. године, Климент V је упутио писмо фрањевцу Григорију из Котора коме је било наложено да буде Милутинов духовник¹⁹. Истог дана је саставио и одговор Милутину, као и упутства за своје изасланике у Србију: патријарха фурланског Града Егиђија, доминиканца Лапа и фрањевца Артемизија. Они су били задужени да спроведу

¹² Место сусрета није забележено у изворима, али се Поатје чини најизгледнијим, с обзиром на то да је овде папа нешто касније, 1. априла, написао одговор за Милутина, као и упутства за своје посланике који је требало да отптују у Србију, cf. Пурковић 1934, 12.

¹³ Текст уговора објављен је у два наврата: Убичини 1870, 309-327; Mavromatis 1978, 123-131.

¹⁴ Убичини 1870, 324; Mavromatis 1978, 131. За јужну српску границу почетком XIV века cf. Томоски 1954, 111-119; Živojinović 1996, 57-66.

¹⁵ Убичини 1870, 322-323, Mavromatis 1978, 130. Име Милутинове ћерке је различито интерпретирано – као Зорица или Царица, али је извесно да је овај последњи облик тачан, на основу лозе Немањића у Грачаници из 1318. године, где је осликана и потписана као „Царица, кћи краљева“, Тодић 1988, 107, 170.

¹⁶ Убичини 1870, 328; Mavromatis 1978, 135; cf. Quicherat 1873, 116; Пурковић 1934, 25, н.2.

¹⁷ *A mestre Jehan de Montluçon quant il se parti pour aler au Roy d'Esclavonnie, en deniers, en chevaus, en harnoys et en robes iiiijc xiiij l. iiij s. viij d.p. forz*, Moranville 1890, 76.

¹⁸ Убичини 1870, 326-328; Mavromatis 1978, 133-136. У литератури се, на основу идентификације са планином Голак (Убичини 1870, 340.) уобичајено наводи да је Голикелан, вероватно „Голак Гилан“ у данашњој североисточној Македонији. Међутим, место би, с обзиром на тадашње Милутинове активности, пре требало тражити на простору Косова и Метохије, Пурковић 1934, 14, н. 3.

¹⁹ Тургенев 1842, 362; Theiner 1863, 130, no. 182.

краљево преобраћење, пошто је српски владар, како се може видети из одговора Климента V, изразио жељу да пређе под окриље римске цркве. Такође, требало је да му у папино име предају барјак који би симболизовао његову борбу против неверника у тамошњим крајевима²⁰. Једно од ових упутстава, чији је садржај у савременој историографији слабо познат, показује да је од изасланика тражено и да помогну краљу у додељивању дела земље на управу његовом сину Стефану²¹.

Велике наде које је Климент V полагао у српског владара нису се оствариле. Неславан исход папске мисије забележили су добро обавештени западни савременици. Према речима доминиканца Бернара Гија (*Bernard Guidonis*, 1261-1331), близког француском краљу, као и папи Клименту V, Милутин је примио изасланике са почастима, али је порекао оно што беше обећао, изговарајући се да не сме да пређе у римокатоличанство због мајке и брата²². Тадашњи капелан у Авињону, Бартоломео Фидони (*Bartholomeus de Fiadonibus*, c. 1236-1327, познатији као Птолемеј из Луке), пише у својој *Црквеној историји* да је мисија папских представника доживела неуспех због тога што је рашки краљ увидео да се савез Карла од Валоа и Венеције неће реализовати²³. Наслањајући се на Бартоломеа, на идентичан начин о пропасти преговора говори и Паулин из Венеције (*Paulinus Venetus*), исповедник Климентовог наследника Јована XXII (1316-1334)²⁴. Коначно, речито

²⁰ Тургенев 1842, 354-357; Theiner 1863, 127-130, no. 181.

²¹ Ово упутство испуштено је из монументалне едиције докумената А. Тјнера, али је објављено у: Тургенев 1842, 361. Његов садржај у целини гласи: *Cum vos pro reconciliatione Magnifici Viri Vrossii Regis Russie [sic!] Illustris, ac regni ejus, nec non Cleri et populi dicti Regni ad partes illas specialiter destinemus, nec volentes ut idem Rex quanto specialius se a nobis honorari perspexerit, tanto studeat erga Deum haberi devotior, et Sedem Apostolicam promptiori studio revereri, dispensandi auctoriatate nostra demum, postquam illa qui tam circa catholicam fidem, quam circa cetera in alliis nostris vobis directis litteris comprehensa per eumdem Regem et allios, de quibus ibidem fit mentio, fieri volumus, per ipsum Regem, et alios predictos fuerint sine simulatione completa, cum Stephano, quem dictus Rex, sicut accepimus, conjugatus genuit de soluta, quod, hujusmodi non obstante defectu, possit Rex ipse aliquem comitatum predicti Regni prout voluerit dicto Stephano inter vivos, vel in ultima voluntate largiri, ac ipse Stephanus illum recipere et habere sine juris cujuscumque prejudicio plenam, et liberam auctoritate vobis presentium concedimus potestatem. Quod si non omnes etc. duo vestrum etc. Datum Pictavis kalendis aprilis. Anno tertio.*

²² *Anno Donuni pretaxato MCCCVIII mittuntur nuncii et legati a papa frater Aegidius de ordine Praedicatorum, patriarcha Gradensis, et procurator ordinis fratrum Predicorum et fratrum Minorum in curia ad regem Rasciae, qui prius ad papam suos nuncios destinarat, innuens quod volebat fidei et obedientiae Romanae Ecclesiae se submittere et subesse, et regnum suum pertrahere ad hoc ipsum. Fueruntque prefati nuncii papae recepti a rege debito cum honore. Finis tamen intentus nullus fuit aut modicus subsequitus, quia, ipse matris suae et fratri metu retractus, penitus nichil egit*, Bernard Guidonis, 718. Поред Гијеве Светске хронике, идентичан навод среће се и у Житију папе Климента V од истог аутора, *Vitae Paparum*, 65.

²³ *Misit nuntios ad regem Rasciae, qui ad obedientiam Romanae Ecclesiae promiserat se venturum, quia Veneti cum Carolo sine terra concordaverant imperium accipere Constantinopolitanum. Videns autem tractatus non procedere, papales nuntios vacuos remisit*, Ptolomaeus Lucensis, 1210; *Annales ecclesiastici* XXIII, 421.

²⁴ *Vitae Paparum*, 81. Чињеница да је Паулин само преузимао податке Бартоломеа Фидонија није примећена од стране старијих историчара.

сведочанство о анимозитету који је Милутин својим поступком изазвао у папском окружењу пружа и извор познат под називом *Descriptio Europae Orientalis*, о коме ће бити речи у наставку излагања.

На основу општих прилика, време посете овог изасланства може се приближно одредити. Октобра 1308. године дошло је до захлађења између Венеције и папске курије, након што је Млетачка република покушала да наметне своју врховну власт Ферари. Њени односи са двором у Авињону су се толико погоршали да су довели до отвореног сукоба који је потрајао дуже од годину дана²⁵. Чак и тада, Венеција је била вольна да учествује у подухвату усмереном на освајање Константинопоља, али је Карло од Валоа био тај који је добрано изгубио интересовање за поход и одлучио да га одложи. То није била последица спора између Млетачке републике и папе нити смрти његове супруге Катарине (преминуле још крајем 1307. године) преко које је полагао права на круну Латинског царства. Напротив, одлазак са историјске позорнице римско-немачког краља Алберта I Хабзбурга (1. маја 1308. године) и несрећене прилике које су уследиле, отвориле су амбициозном француском принцу врата ка ближој и доступнијој круни, до које је он узалудно покушао да се домогне²⁶. Пошто је за путовање ових вести до Србије било потребно одређено време, боравак папског посланства код Милутина требало би отприлике датовати у последње месеце 1308. године. Велики планови о Карловом походу на Константинополь и потчињавању српског владара супрематији римске цркве којима је ова година започела, на њеном завршетку су доживели неминовни крах.

Политика краља Милутина и *Descriptio Europae Orientalis*

Један од најзначајнијих извора за познавање политike краља Милутина према западним силама представља анонимни спис *Descriptio Europae Orientalis*. То је географски, економски и политички трактат у коме су описане земље и области Мале Азије и источне Европе. Међу њима је своје истакнуто место нашла и Рашка, односно Србија. У спису је њен владар Милутин описан у изразито негативном тону, као човек који ће прекршити сваку заклетву и полигамиста, који је своме сину дао две жене, а ћерки два супруга²⁷. Другачијим бојама приказан је његов брат Драгутин – као светац у својој вери и човек који никада није имао другу жену осим своје законите супруге²⁸.

Према мишљењу приређивача списка, польског истраживача Олгјерда Гурке, анонимни аутор *Descriptio* био је вероватно доминиканац, близак Карлу од Валоа, а текст је саставио у првој половини 1308. године²⁹. Но, ови често понављани закључци нису одрживи. Иако је Аноним несумњиво био црквено

²⁵ Setton 1976, 170.

²⁶ Petit 1900, 115-119; cf. Setton 1976, 167-168. Папска подршка Карловој немачкој авантури, за разлику од левантинских планова, није била једнодушна, Menache 1998, 152-153.

²⁷ ADEO, 35-36.

²⁸ ADEO, 34-35.

²⁹ ADEO, iii-xvi

лице, не постоји довољно трагова који би га идентификовали као припадника доминиканског реда³⁰. Даље, спис садржи хронолошке детаље који померају унапред време његовог настанка. Тако се у тексту помињу активности *војске господина Карла у земљи Влаха*, односно Каталанске компаније у Тесалији које су се одиграле 1309. године³¹, што је већ примећено од стране историчара³². Најмлађи податак у тексту јесте помен недавног освајања острва Родоса, заједно са његовим главним градом, од стране вitezова Јовановаца³³. Овај догађај одиграо се 15. августа 1310. године³⁴, па је и *Descriptio Europae Orientalis* морао настати након овог датума.

Стајући на становиште да је спис настао под окриљем Карла Валоа, Гурка је ипак помишиљао на могућност да је и папска околина имала уплива како на личност аутора *Descriptio*, тако и на сам спис. По сопственом признању, недостатак недвосмислених доказа спречио га је да о томе изрекне коначан суд³⁵. Везе између списка и папске столице ипак снажно искрсавају на више места. На самом почетку текста, Аноним истиче да се његов трактат наслења на дело *Цвет историја Истока* (*La Flor des Estoires d'Orient*) Јерменина Хајтона из Корика, написано августа 1307. године у Поатјеу по налогу Климента V³⁶. Потом, у опису краљевине Угарске, писац помиње канонизацију Маргарете, ћерке краља Беле IV која се *sada traxi*³⁷. Настојећи да ојача везу са светим припадницима претходне владарске лозе, угарски краљ Карло Роберт упутио је 1306. године свог изасланика папи да покрене ово питање, што је аутору *Descriptio* свакако било познато³⁸. Даље Аноним кроз цео спис титулише Карла од Валоа само као *dominus*, што беше његова неформална титула, присутна и у другим савременим и документарним изворима, насталим изван његовог окриља³⁹. Сам француски принц потписивао се као гроф од Анжуа, Мена, Аленсона, Шартра, Перша и других поседа које је држао, у зависности од својих тренутних амбиција као краљ Арагона и Валенсије, или пак као константинопольски цар⁴⁰. Било би природно очекивати да ове званичне титуле дођу до изражaja код човека у његовој служби, што са Анонимом очигледно није био случај.

³⁰ Praga 1933, 293-302.

³¹ ...terram enim horum Blachorum, que est magna et opulenta, exercitus domini Caroli qui in partibus Grecie moratur fere totam occupavit, ADEO, 13-14. О времену боравка Каталанске компаније у Тесалији: Gregoras, 249.

³² Живојиновић 1980, 266, н. 81.

³³ Hanc insulam cum ciuitate sua Rhodia nuper hospitalarii occupauerunt cum magno damno rerum et personarum suarum, ADEO, 18.

³⁴ Failler 1992, 113-135.

³⁵ ADEO, xxxiv

³⁶ ADEO, 2. О Хајтону и његовом делу: Recueil II, xxiii-cxlii, 111-363; Schmieder 1994, 114sq; Николов 2006, 343-360.

³⁷ ...a dicto domino rege vngarie, bela, nati sunt duo filii, uidelicet rex Stephanus et uirgo Margarita cuius canonizatio nunc petitur, ADEO, 52.

³⁸ Inquisitio, clii; cf. ADEO, xii

³⁹ Cf. Chronica Aegidii, 202-203; Finke 1908, 472, 486, 497; Rubió i Lluch 2001, 43, no. 35.

⁴⁰ Petit 1900, 327-330.

Писац *Descriptio* је несумњиво био наклоњен Карлу од Валоа, али ова наклоност није искључива. Он је, не мање ласкавим речима, исказује и према још једном папском савезнику и сину римске цркве – Карлу Роберту, подржавајући његова искључива права на угарски престо⁴¹. Уз то, основна политичка мотивација списка – жеља за савезом угарског краља и француског принца ради покоравања „шизматичких“ народа у југоисточној Европи⁴² – представља идеју која није могла да потекне из неког другог окружења, осим папског.

Потврду о директној вези Анонима са околином папе Клиmenta V пружају и назнаке о преговорима Милутина и Карла од Валоа, присутне у спису. Упадљиво је да аутор *Descriptio* не зна за кога је српски владар нудио своју ћерку - за господина Карла или његовог сина⁴³, иако Уговор из Лиса јасно прецизира да је то био Карло од Аленсона, млађи син француског принца. Он, затим, преноси да је Милутин превртљив и лажљив човек који не може да одржи ниједну заклетву или договор, колико год пута да се закуне над светим Јеванђељем и телом Христовим и моштима светаца⁴⁴. Приликом склапања уговора у Лису, Милутинови посланици заклели су се над Јеванђељем, што је и сам Милутин учинио у шаторима Голикелана⁴⁵. То је била уобичајена форма приликом склапања средњовековних споразума. Међутим, заклињање над моштима светаца и телом Христовим се није одиграло том приликом, а такве је заклетве српски краљ једино могао да пружи пред папским представницима. Коначно, у спису се помиње Милутинов син, свакако Стефан, као његов једини мушки потомак и копиле⁴⁶. Он уопште не фигурира у његовим преговорима са Карлом од Валоа, али је околност да је Стефан наводно рођен из незаконитог брака била веома добро позната на папској курији. Она се као савремен податак среће још само у упутству Клиmenta V његовим изасланицима у Србију од 1. априла 1308. године⁴⁷.

Аноним као противтежу Милутину поставља његовог брата Драгутине. Карло од Валоа није одржавао контакте са Драгутином, али је он био присутан у папским плановима. Најпре, он је био активно укључен у борбе око угарске

⁴¹ ADEO, 54-55.

⁴² ...ideo, ubi dominus Karolus haberet Grecorum imperium, confederatione facta cum rege Vngarie idem dominus Karolus ex una parte et rex Vngarie Karolus ex altera parte de facili haberent et subiugarent omnes illas scismaticas et barbaras nationes, que tam opulenta et delicata regna sicut iniusti possessores occupant, ADEO, 42.

⁴³ ...dictus rex Rasie habet filiam, quam uellet tradere domino Carolo, uel filio suo, ADEO, 54.

⁴⁴ Rex uero Urosius... homo est uersutus et mendax, nullum iuramentum uel pactum, quantumcumque ad sanctam dei evvangeliam et super corpus Christi ac reliquias sanctorum iuraret, servans, ADEO, 35.

⁴⁵ Убичини 1870, 326-328; Mavromatis 1978, 135.

⁴⁶ ...filium nullum habet, sed tamen quendam bastardum a quadam communi muliercula, ADEO, 36.

⁴⁷ Тургенев 1842, 361. Требало би истаћи да се и познији помени Стефановог незаконитог порекла срећу само у папском и окружењу римокатоличке цркве. Види писмо папе Јована XXII из 1323. године, где се о томе говори на идентичан начин као и петнаест година раније, Theiner 1859, 492, no. 748; такође дело *Directorium ad passagium Faciendum*, чији је аутор највероватније био доминиканац Гијом из Аде, римокатолички епископ у Бару (1324-1341), *Recueil II*, 437. О личности аутора овог списка: Kohler 1911, 104-111.

круне, настојећи да је обезбеди за свог сина, кога је желео да ожени ћерком трансильванског војводе Ладислава Апора. Православна вера „сремског краља“ била је, према становишту цркве, велика препрека за остварење ових планова. Гентил, тадашњи папски легат у Угарској, упозоравао је 1309. године да пре склапања овог брака Драгутин и његов син треба да пређу под окриље римске цркве⁴⁸. Но, иако „шизматик“, Драгутин је био ожењен римокатолкињом, за разлику од свог брата живео чедно и, што је можда са тадашњег становишта папске политике било најважније, налазио се у рату са Милутином који се беше оштро замерио Клименту V. Ту лежи објашњење наклоности аутора *Descriptio* према Драгутину, али и јасна порука која се среће на једном месту у спису да, упркос његовом браку са угарском принцезом Каталином, због верске припадности ни он ни његово потомство, немају права на угарски престо⁴⁹.

Извесно је да је Аноним прилике у Рашкој описивао на основу извештаја са терена. Како је својевремено истакао М. Пурковић: „Из описа се види да је писац добро обавештен, а добре информације морају да потичу, ако не из личног додира, оно свакако из врло близких кругова“⁵⁰. Можда је он био у саставу папског посланства које је посетило Србију, или ју је представио на основу извештаја неког од његових учесника. Несумњиво је пак да његово непријатељство према Милутину не сдражава становишта Карла од Валоа, већ она из Авињона и папског окружења, након пропasti преговора са српским владарем.

Правна важност споразума Милутина и Карла од Валоа

Планови о савезу Милутина и Карла Валоа нису никада спроведени у дело и, практично гледано, остали су мртво слово на папиру. Такође, брак између Царице и Карла од Аленсона никада није био склопљен. Међутим, Уговор није ни подразумевао да до њега мора доћи, већ је само било предвиђено да се Милутинова ћерка не може удати за некога противног Карлу, односно за византијског цара, његове присталице и помагаче⁵¹. Ову одредбу уговора српски владар није погазио⁵². Такође, до брака у лето 1308. године није могло доћи због тадашњег малолетства Карла од Аленсона⁵³.

⁴⁸ Theiner 1859, 823-825, no, 759; У документу није прецизирано о ком Драгутиновом сину је реч - Владиславу или Урошицу, ср. Динић 1955, 64-67; Антоновић 2005, 129.

⁴⁹ ADEO, 54-55.

⁵⁰ Пурковић 1934, 11.

⁵¹ ...Si tamen inter moras temporis dictus rex filiam suam predictam persone nobis non suspecte in matrimonium collocaret, non possemus de fide rupta conqueri, nee per hoc possent alie dicte conventiones et pactiones retractari. Persone quidem iobis suspecte sunt in hac parte prefatus Andronicus totumque genus suum et omnes et singuli sui sequaces, adjutores, complices et fautores, Убичини 1870, 322; Mavromatis 1978, 133.

⁵² Судећи по томе што је после 1318. године осликана на лози Немањића у Грачаници, Царица се није удавала, Тодић 1988, 107, 170.

⁵³ Карло од Аленсона, рођен после 1295. године, био је млађи син из првог брака Карла Валоа са Маргаретом од Анжуа. Ступио је у свој први брак априла 1314., када се оженио наследницом грофовије Жоањи (Joigny), Petit 1900, 44, 238-239.

За разлику од преузетих обавеза према папи, српски владар није био одговоран за неспровођење Уговора из Лиса у дело, већ је то био титуларни константинопольски цар. Но, овај споразум био је и даље сматран важећим на француској страни. То јасно показује потврда, односно видимација овог уговора од стране француског краља Филипа IV Лепог из 1313. године⁵⁴. Она је учињена на молбу Карла од Валоа и Филипа Тарентског, на кога су склапањем брака са Катарином од Валоа, ћерком Карла од Валоа и Катарине де Куртене, прешла права на царску круну у Константинопољу⁵⁵.

Током друге деценије XIV века Карло од Валоа се још увек повремено заносио идејом великог војног похода на Леванту⁵⁶, али је склапањем мира између Венеције и Византије крајем 1310. године њој фактички задат последњи ударац⁵⁷. Видимација Филипа IV није имала никаквог практичног значаја за Србију. У то време Милутин потпуно беше одустао од савеза са западним силама и, направивши нови заокрет у својој политичкој оријентацији, поново се зближио са Византијом. Међутим, овај документ, без сумње, показује да и након 1308. године, српски владар у окружењу Карла од Валоа – за разлику од средине у Авињону – није доживљаван као издајник.

Политика краља Милутина и унутрашње прилике у Србији

Искazuјући преко својих представника спремност да пређе под окриље римске цркве, српски владар је тражио узвратну подршку за своје унутрашње политичке циљеве. Из овог аспекта треба сагледати речи Бернара Гија које говоре о Милутиновом страху од краља Драгутина и краљице Јелене. Ово казивање можда само нуди сведочанство о изговору који је он употребио да би одвратио папске посланике од својих обећања, али представља и показатељ реалног односа центара моћи у тадашњој Србији.

Оно што је Милутин тражио зауврат од папе исказује се у поменутом упутству за изасланике курије од 1. априла 1308. године. Ту се, како је већ истакнуто, помиње потреба да папски представници помогну да рашки краљ додели део земље на управу свом сину Стефану, рођеном изван брака. Реч је о Стефановом преузимању власти у Зети, пратећем чину његове легитимизације и одређивања за престолонаследника. То је била круна вишегодишњег Милутиновог настојања да оповргне тзв. *Споразум из Дежева* којим је вероватно било предвиђено да њега наследе Драгутинови потомци⁵⁸. Први кораци у правцу Стефановог увођења у власт над Зетом учињени су још 1306. године, како се то може видети из Милутинове повеље опатији Св. Богородице Ратачке⁵⁹. Стефанов брак са Теодором, ћерком бугарског цара Смилца и по

⁵⁴ Убичини 1870, 328; Mavromatis 1978, 133.

⁵⁵ Setton 1976, 153.

⁵⁶ Mas Latrie 1880, 62-78.

⁵⁷ *Diplomatarium*, 82-85, no. 45-46.; Rubió i Lluch 2001, 56-58, no. 46; cf. Setton 1976, 168-169.

⁵⁸ Динић 1955, 47-58; Ђурић 1991, 169-195; Марјановић-Душанић 1997, 118-128.

⁵⁹ Марјановић-Душанић 2002, 13-29; cf. Марјановић-Душанић 2007, 228-230; Мишић 2009, 337-338.

мајчинској линији потомком династије Палеолога, склопљен недugo затим, требало је да помогне учвршењу његовог законитог положаја и устоличењу за наследника престола⁶⁰. По свему судећи, коначна потврда озакоњења његовог статуса требало је да дође од папе. При томе, тражење спољне подршке за остваривање унутрашњих државних циљева изгледа да није било ограничено само на папски двор. Познато је да је и Венеција признавала Милутиновом сину краљевску титулу и положај господара приморских области. О томе сведочи списак владара, састављен мало пре 1313. године, са којима је Млетачка република одржавала дипломатске односе⁶¹.

Краљеви планови су у једном тренутку довели до његовог сукоба и отвореног рата са братом. Питање почетка и хронологије рата Милутина и Драгутина претресано је у више наврата. Данас преовладава становиште М. Динића према коме је до избијања сукоба дошло већ 1301. године и рат потрајао пуну деценију⁶². Међутим, чини се да је овај закључак преурањено изведен. Позивајући се на низ дубровачких докумената, Динић је исправно констатовао постојање ратних прилика у Србији и суседним земљама између 1301. и 1305. године⁶³. Заиста, Милутин се тада налазио у сукобу против Дубровника, а двојица српских краљева су у то време имали још једног опасног заједничког непријатеља – далматинског бана Павла Шубића, који је показивао своје отворене аспирације према Босни и Зети⁶⁴. Међутим, ниједан од ових докумената не сведочи експлицитно о рату између Милутина и Драгутина.

Током прве деценије XIV века односи међу браћом су били лоши. До разилажења међу њима дошло је још током 1299. године, у време Милутиновог приближавања Византији, о чему сведочи византијски историчар Георгије Пахимер⁶⁵. Ни краљица Јелена очигледно није одобравала тадашњу Милутинову политику, што је нашло одраза у извештају византијског преговарача Теодора Метохита⁶⁶. Да ови односи нису били складни, како већ беше истакнуто, бележи и Бернар Ги, али ни у оновременим изворима, везаним за Милутинове преговоре са Карлом од Валоа и Климентом V, нема никаквих алузија на рат међу њима.

Тек аутор *Descriptio* примећује да је Милутин, преузевши од свог брата власт над краљевством, *њиме владао двадесет и шест година и доиста још увек њиме влада*. Због овога је избио рат и раздор између поменуте браће који траје до дана данашњег⁶⁷. Помен *двадесет шест година* не захтева детаљније

⁶⁰ Мишић 2009, 338-339; cf. Матанов 1987, 110-111.

⁶¹ Гюзелев 2001, 58-59; cf. Ђук 1986, 39-40.

⁶² Динић 1955, 56-68.

⁶³ Динић 1955, 58-60.

⁶⁴ Крекић 1976, 417-423; Ђук 1986, 35-37, 40-41; Фејић 2008, 130-133; ИСН I, 452-454. (С. Ђирковић)

⁶⁵ ВИИИJ VI, 43-45. (Љ. Максимовић)

⁶⁶ ВИИИJ VI, 124-125, н. 84. (И. Ђурић); cf. Динић 1955, 58; Mavromatis 1978, 24.

⁶⁷ *Frater iuniur intrans regni possessionem numquam ipsi fratri restituit licet conualuisset, sed tenuit iam per XXVI annos et adhuc tenet ueridicus, propter quod ortum est bellum et dissensio inter dictos fratres usque ad hodiernum diem*, ADEO, 34.

објашњење, с обзиром на време боравка папског посланства у Србији, које је падало на ову годишњицу Милутинове дуге владавине (јесен 1308), као ни констатација да краљ *још увек влада*, пошто је, како је већ истакнуто, Аноним писао свој трактат неколико година касније. Његов извештај не пружа потврду дугогодишњег трајања рата, већ пре указује на његово избијање, отприлике у време посете папског посланства, или непосредно након овог догађаја.

Коначно извођење закључака о спорним аспектима рата Милутина и Драгутина мора се оставити по страни у овом тексту, пошто је потребна нова засебна студија да би се о овом питању смислено и темељно расправљало. Оно што, међутим, треба напоменути јесте да је сламање других центара моћи у држави и настојање да свог најстаријег сина легитимизује као наследника престола играло значајну улогу у Милутиновим преговорима са папским двором. Такође, ови кораци довели су до нових погоршања односа између њега и Драгутина, и несумњиво се одразили се на ратне сукобе који су потрајали све до краја 1311., или почетка 1312. године.

Милутин победу у овим борбама није извођеао захваљујући подршци са запада. Рат је завршен уз посредовање византијског цара Андronика II и цариградског патријарха Нифона, као и захваљујући војном ангажовању одреда оријенталних најамника: Туркопула, Кумана, Татара и Алана, који су краљу донели премоћ и победу над противницима⁶⁸. Милутинова жеља да на западу пронађе подршку у остварењу својих циљева, премда праћена великим уложеним средствима и напорима, није довела ни до каквог оствареног успеха или резултата. Упркос значају који је Србија краткотрајно добила у западним политичким и црквеним круговима, може се закључити да ови преговори представљају један од ретких неуспешних дипломатских покушаја током његове владавине.

⁶⁸ Записи и натписи I, 22, но. 52; Динић 1955, 68-70; Узелац 2011, 24-25.

Извори

ADEO – Anonymi descriptio Europae Orientalis: Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia anno MCCCVIII exarata, ed. O. Górká, Cracoviae 1916.

Annales ecclesiastici XXIII – Annales ecclesiastici Caesaris Baronii, t. XXIII (1286-1312), ed. A. Theiner, Parisiis 1871.

Acta Albaniae I – Acta et Diplomata Res Albaniae Mediae Aetatis Illustrantia, I, edd. L. Thallóczy – C. Jireček – E. Sufflay, Vindobonae 1913.

Bernard Guidonis – *E Floribus Chronicorum Auctore Bernardo Guidonis*, edd. J-D. Guignaut – N. de Wailly, Recueil des historiens des Gaules et de la France, XXI, Paris 1855, 690-734.

ВИИНJ VI – Византијски извори за историју народа Југославије, VI, Београд 1986.

Vitae Paparum – Vitae Paparum Avenionensium, I, ed. G. Mollat, Paris 1916.

Gregoras – *Nicephori Gregorae Byzantina Historia*, I, ed. L. Schopen, Bonnae 1829.

Гюзелев 2001 – Гюзелев, Васил: *Венециански документи за историята на България и българите от XII – XV век*, София 2001.

Diplomatarium – Diplomatarium Veneto-Levantinum sive Acta et diplomata res Venetas Graecas atque Levantis illustrantia a.1300-1350, edd. G. Thomas - R. Predelli, Venetiis 1880.

Записи и натписи I - Стојановић, Љубомир (прир.): *Стари српски записи и натписи*, I, Београд 1902.

Inquisitio – Inquisitio super vita, conversationis et miraculis beatae Margarethae virginis, Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis, I, ed. G. Fraknói, Budapest 1896.

Марјановић-Душанић 2002 – Марјановић-Душанић, Смиља: *Повеља краља Милутина онатију Свете Марије Ратачке*, Стари српски архив 1 (2002) 13-29.

Mas Latrie 1880 – Mas Latrie, Louis: *Commerce et expéditions militaires de la France et de Venise au Moyen Âge*, Mélanges Historiques 3 (1880) 5-240.

Moranvillé 1890 – Moranvillé, Henri: *Les projets de Charles de Valois sur l'Empire de Constantinople*, Bibliothèque de l'Ecole des chartes 51 (1890) 63-86.

Ptolomaeus Lucensis – *Ptolomaei Lucensis Historia Ecclesiastica*, Rerum Italicarum Scriptores, XI, ed. L.A. Muratori, Mediolani 1727, 757-1242.

Ramon Muntaner – Ramon Muntaner, *Crónica Catalana*, ed. A. De Bofarull, Barcelona 1860.

Recueil II – Recueil des Historiens des Croisades : Historiens Armeniens, II, ed. Ch. Kohler, Paris 1906.

Rubió i Lluch 2001 – Rubió i Lluch, Antoni: *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409)*, Barcelona 2001.²

Тургенев 1842 – Тургенев, Александр Иванович: *Акты исторические относящиеся къ Россіи извлеченные изъ иностранныхъ архивовъ и библиотекъ*, II, Санктпетербургъ 1842.

Theiner 1859 – Theiner, Augustin: *Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram Illustrantia*, I, Romae 1859.

Theiner 1863 – Theiner, Augustin: *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium*, I, Romae 1863.

Убичини 1870 – Убичини, Абдолоним: *Уговори о савезу и пријатељству међу Карлом од Валоа и посланицима српског краља Уроша од 27. марта 1308*, Гласник Српског ученог друштва 27 (1870) 309-341.

Yule - Cordier 1903 – Yule, Henry - Cordier, Henri: *The Book of Ser Marco Polo the Venetian: concerning the Kingdoms and Marvels of the East*, I, London 1903.³

Finke 1908 – Finke, Heinrich: *Acta Aragonensia: Quellen zur deutschen, italienischen, französischen, spanischen, zur Kirchen- und Kulturgeschichte aus der diplomatischen korespondenz Jaymes II (1291-1327)*, Berlin – Leipzig 1908.

Chronica Aegidii – *Chronica Aegidii Li Muisis*, Recueil des Chroniques de Flandre, II, ed. J. de Smet, Bruxelles 1841, 111-448.

Литература

Антоновић 2005 – Антоновић, Милош: *Србија и Лионска унија: неуспео покушај приближавања*, Међународни научни симпозион: 950 година од Великог раскола (1054) и 800 година од пада Цариграда у руке Крсташа (1204), ур. Р. Поповић, Београд 2005, 113-131.

Антоновић 2007 – Антоновић, Милош: *Црквена политика краља Милутина према северној Албанији у светлу западноевропских извора*, Манастир Бањска и доба краља Милутина – зборник са научног скупа, ур. Д. Бојовић, Ниш - Косовска Митровица 2007, 19-30.

Динић 1955 – Динић, Михаило: *Однос између краља Милутина и Драгутина*, Зборник радова Византолошког института 3 (1955) 49-82.

Ђурић 1991 – Ђурић, Иван: *Дежевски сабор у делу Данила II*, Архиепископ Данило II и његово доба – међународни научни скуп поводом 650 година од смрти, ур. В. Ђурић, Београд 1991, 169-195.

Живојиновић 1980 – Живојиновић, Мирјана: *Житије Данила II као извор за ратовања Каталанске компаније*, Зборник радова Византолошког института 19 (1980) 251-273.

Živojinović 1996 – Živojinović, Mirjana: *La frontière serbobyzantine dans les premières décennies du XIVe siècle*, Βυζάντιο καὶ Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα (Byzantium and Serbia in the 14th century), Athens 1996, 57-66.

ИСН I – Ђирковић, Сима (ур.): *Историја српског народа*, I, Београд 1981.

Kohler 1911 – Kohler, Charles: *Quel est l'auteur du "Directorium ad Passagium faciendum"?*, Revue de l'Orient latin 12 (1911) 104-111.

Крекић 1976 – Крекић, Бариша: *Зашто је вођен и када је завршен рат Дубровника и Србије 1301-1302?*, Зборник радова Византолошког института 17 (1976) 417-423.

Laiou 1972 – Laiou, Angeliki: *Constantinople and the Latins – The Foreign Policy of Andronicus II 1282-1328*, Cambridge-Massachusetts 1972.

Laurent 1953 – Laurent, Vitalien: *Un théologien unioniste de la fin du XIIIe siècle. Le métropolite d'Andrinople Théoctiste*, Revue des études byzantines 11 (1953) 187-196.

Mavromatis 1978 – Mavromatis, Leonidas: *La Fondation de l'Empire Serbe: le kralj Milutin*, Thessalonique 1978.

Марјановић-Душанић 1997 – Марјановић-Душанић, Смиља: *Владарска идеологија Немањића*, Београд 1997.

Марјановић-Душанић 2007 – Марјановић-Душанић, Смиља: *Свети краљ. Култ Стефана Дечанског*, Београд 2007.

Матанов 1987 – Матанов, Христо: *Нови сведения за родственици на деспот Алдимир (Елтимир)*, Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ 1 (1987) 107-113.

Menache 1998 – Menache, Sophia: *Clement V*, Cambridge Studies in Medieval Life and Thought 36, Cambridge 1998.

Мишић 2009 – Мишић, Синиша: *Српско-бугарски односи на крају 13. века*, Зборник радова Византолошког института 46 (2009) 333-340.

Mollat 1912 – Mollat, Guy: *Les Papes d'Avignon*, Paris 1912.

Николов 2006 – Николов, Александър: „*Вярвай или ще те убия*“ – „*Ориенталците*“ в кръстоносната пропаганда 1270 - 1370 г., София 2006.

Petit 1897 – Petit, Joseph: *Un Capitaine du règne de Philippe le Bel - Thibaut de Cepoy*, Le Moyen Âge 10 (1897) 224–239.

Petit 1900 – Petit, Joseph : *Charles de Valois (1270-1325)*, Paris 1900.

Praga 1933 - Praga, Giuseppe: *Una "Descriptio Europae Orientalis" del 1308 e le caratteristiche delle fonti per la storia delle Crociate nel sec. XIV*, Archivio storico per la Dalmazia 15 (1933) 293-302.

Quicherat 1873 – Quicherat, Jean: *Traité d'alliance et d'amitié entre Charles de Valois et les ambasadeurs de roi de Serbie Ouroch (Extrait)*, Bibliothèque de l'Ecole des Chartes 34 (1873) 115-118.

Schmieder 1994 – Schmieder, Felicitas: *Europa und die Fremden – Die Mongolen im Urteil des Abendlandes vom 13. bis das 15. Jahrhundert*, Sigmaringen 1994.

Setton 1976 – Setton, Kenneth Meyer: *The Papacy and the Levant 1204-1571, Vol. I: The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Philadelphia 1976.

Тодић 1988 – Тодић, Бранислав: *Грачаница: сликарство*, Београд - Приштина 1988.

Томоски 1954 – Томоски, Томо: *Исправки и дополненија на некои карти од средновековната историја на Македонија*, Годишен зборник – Филозофски факултет на Универзитетот Скопје 7 (1954) 111-119.

Узелац 2011 – Узелац, Александар: *Најамничке војске краља Стефана Уроша II Милутина*, Војноисторијски гласник 2 (2011) 9-27.

Failler 1992 – Failler, Albert: *L'occupation de Rhodes par les Hospitaliers*, Revue des études byzantines 50 (1992) 113-135.

Фејић 2008 – Фејић, Ненад: *Један поглед на ратове Дубровника*, Историјски часопис 56 (2008) 117-151.

Housley 1986 – Housley, Norman: *The Avignon Papacy and the Crusades 1305-1378*, Oxford – New York 1986.

Ћук 1986 – Ћук, Ружа: *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986.

Aleksandar Uzelac
Bojana Radovanović

ECCLESIASTICAL AND SECULAR POLICIES OF KING MILUTIN TOWARDS THE WESTERN POWERS AT THE BEGINNING OF THE FOURTEENTH CENTURY – SOME NEW OBSERVATIONS

During the negotiations of King Stephen Uroš II Milutin with Pope Clement V and the French prince Charles of Valois in 1308, Serbia was brought into the focus of policy of the Western powers towards the Levant. These negotiations are documented in many narrative and documentary sources. Among them is the anonymous political and geographical tractate *Descriptio Europae Orientalis*. The prevailing view in historiography is that *Descriptio* was written in the first half of 1308, while its author was the man in the service of Charles of Valois. However, a thorough analysis of this source convincingly shows that it was written after the August of 1310, and that its author described the conditions in Serbia from the papal perspective. Milutin evidently incurred upon himself the animosity of the Roman Curia, but it was not the case with Charles of Valois. Although the agreement the two rulers made in the abbacy of Lys was never put into effect, it was considered legally valid on the French side, which is clearly shown in its confirmation (*vidimatio*) by King Philip IV in 1313.

The Serbian side had complex goals. The priority was given to political issues and alliance with Charles of Valois. In turn, Milutin was ready to make large ecclesiastical concessions and even to submit himself and his state to the papal authority. However, his desire to join the Roman church was not unconditional; evidently he wanted to secure papal support for legitimization of his successor Stephen, and to gain upper-hand against other centers of power in the state - his brother Dragutin and mother Helen. Milutin's efforts to achieve his political goals with the support from the West were not successful. However, it was primarily due to the fragileness of Charles' ambitious plans; their failure dispersed papal hopes of the church union with the Serbian medieval state.